

TURINYS

Žemėlapiai	9
Įvadas	17

I DALIS. OPERACIJA „ARGONAUTAS“

1. Prezidento kelionė	27
2. Susitikimas Maltoje	44
3. Caro žaidimų aikštelė	60
4. Raudonasis svetingumas	76

II DALIS. KARVEDŽIŲ SUSITIKIMAS

5. Didžiojo trejeto susivienijimas	91
6. Žiemos puolimas	103
7. Vokietijos klausimas	114
8. Karo grobis	124

III DALIS. NAUJOJI PASAULIO TVARKA

9. Saugumo Taryba	139
10. Fiurerio šešėlyje	150
11. Balkanų dalybės	161
12. Kova dėl Lenkijos	174
13. „Ką pasakytų ukrainiečiai?“	187

IV DALIS. DIPLOMATINĖ ŠACHMATŲ LENTA

14. Balsų skaičiavimas Jungtinėse Tautose	203
15. Aklavietė dėl Lenkijos	216
16. Bombardavimo linija	227
17. Žaibiškas Tolumų Rytų aptarimas	236
18. „Sąjungininkai neturėtų apgaudinėti“	249

V DALIS. KOMPROMISŲ RATAI

19. Kapituliavimas dėl Lenkijos	261
20. Vokietijos likimas	272
21. Išvaduota Europa ir susitarimas dėl Balkanų	283
22. Iranas, Turkija ir Britanijos imperija	293
23. Slapti susitarimai	306
24. Karo belaisviai	314

VI DALIS. JALTOS DVASIA

25. Paskutinė vakarienė	331
26. Kertant finišo liniją	339
27. Vilties dienos	350

VII DALIS. ARTĖJANTI AUDRA

28. Sunkumų požymiai	363
29. Šnipų karas	375
30. Stalinas „apsikasa“	387
31. Po Roosevelto	397
Epilogas	410
Padėkos	426
Nuorodos	429

SJUNGININKŲ VOKIETIJOS OKUPACIJA

NAUJOS LENKIJOS SIENOS, 1947 M.

Curzono linija – Antantės Aukščiausiosios Tarybos 1919 m. gruodį nustatyta Lenkijos rytinė administracijos riba.

Curzono linija B – Antantės AT siūlyta Lenkijos rytinė administracijos riba, Rytų Galicijos ukrainiečių gyventojams atsiskius prisijungti prie Lenkijos.

Vokietijos klausimas

Antroji konferencijos sesija prasidėjo vasario 5 d. 16 valandą. Tą dieną Rooseveltas buvo pasirengęs paversti savo nominalų pirmininkavimą realesniu ir siekė apibrėžti būsimos diskusijos darbotvarkę. Kadangi praėjusią dieną Didysis trejetas svarstė karinius klausimus, Rooseveltas pasiūlė, kad vasario 5-osios svarbiausias klausimas būtų okupacinių zonų Vokietijoje patvirtinimas. Pirmiausia JAV prezidentas turėjo omenyje Prancūzijos dalyvavimą ir su šiuo klausimu jau buvo supažindinęs Staliną.

Niekam dar nespėjus susivokti, Rooseveltas perdavė Stalinui Vokietijos žemėlapi su pažymėtomis okupacinėmis zonomis. Stalinas ignoravo žemėlapi ir, tiesiogiai neatmesdamas Roosevelto iniciatyvos, pasiūlė savo darbotvarkę. Klausimai, kuriuos SSRS vadovas norėjo įtraukti į JAV prezidento darbotvarkę, buvo galimas Vokietijos suskaldymas, naujoji vokiečių vyriausybė, sąvokos „besąlyginė kapituliacija“ praktinis apibrėžimas ir reparacijos. Ši darbotvarkė atitiko tą, kurią Molotovas prieš kelias valandas jau buvo pateikęs Vakarų kolegoms. Papildomi klausimai nepaliko vietos diskusijoms dėl Prancūzijos įtraukimo į pokario Vokietijos valdymo mechanizmą.

Rooseveltas pasiūlė tai, kas atrodė kaip kompromisas, pabrėždamas, kad Stalino susirūpinimas galėtų būti aptariamas diskusijose okupacinių zonų kontekste. Tačiau sovietų lyderis nebuvo pasiruošęs leisti į kompromisus. Jis įsiterpė, norėdamas išsiaiškinti, ar Vakarų lyderiai laikosi savo ankstesnių pareiškimų dėl Vokietijos suskaldymo. Dabar Stalinas tvirtino, kad Rooseveltas ir Churchillis anksčiau kalbėjo apie Vokietijos suskaldymą ir siūlė konkrečius

planus. JAV prezidentas siūlęs padalyti Vokietiją į penkias valstybes, o Britanijos ministras pirmininkas – į dvi. Stalinas kalbėjo, kad tada buvo nusiteikęs sutikti su prezidentu. Jis taip pat laikėsi nuomonės, kad „įmanomas“ trišalis Vokietijos padalijimas, kurį 1944 m. spalį Maskvoje pasiūlęs Churchillis.

Stalino užsienio politikos ekspertai buvo pateikę įvairių pasiūlymų dėl Vokietijos suskaldymo į keturias, penkias ar net septynias valstybes. Regis, šiuo klausimu SSRS vadovas buvo gana lankstus, bet jam rūpėjo pats suskaldymo principas. Tolesnėje diskusijoje Stalinas vėl pademonstravo derybininko įgūdžius. Klausdamas, ar „prezidentas ir ministras pirmininkas vis dar laikosi suskaldymo principo“, Vakarų šalių lyderiams jis tarsi liepė rinktis: priiimti atsakomybę dėl Vokietijos suskaldymo arba pripažinti, kad pakeitė ankstesnę poziciją, ir paaiškinti, kodėl. Abu atsakymai stūmė vakariečius į keblią padėtį. Ir Rooseveltas, ir Churchillis buvo įvelti į nemalonių klausimų, kurių svarstymą mieliau būtų palikę už uždarytų durų, aptarimą.¹

1945 m. kovo 5 d., lygiai po mėnesio, žurnalas „Time“ paskelbė politinę pasakėčią „Vaiduokliai ant stogo“ (angl. *The Ghosts on the Roof*), kurią parašė Whittakeris Chambersas. Joje buvęs komunistų šalininkas, staiga tapęs antikomunistiniu kryžiuočiu, tvirtino, kad buvęs Livadijos rūmų savininkas caras Nikolajus II gyrė Staliną už jo pasiekimus Jaltaje. Ir iš tiesų atrodė, kad nemažai Stalino politikos elementų Europos atžvilgiu buvo perimti iš jo imperatoriškojo pirmtako. Stalino teritoriniai laimėjimai beveik visiškai atitiko caro suformuluotus strateginius tikslus prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui.²

„Didieji pokyčiai pirmiausia įvyks Vokietijoje“, – 1914 m. lapkričio 21 d. kalbėjo imperatorius prancūzų pasiuntiniui Maurice'ui Paléologue'ui.

„Jau sakiau, kad Rusija užims buvusias Lenkijos teritorijas ir dalį Rytų Prūsijos. Prancūzija tikrai susigrąžins Elzasą, Lotaringiją, galbūt gaus Reino provincijas. Belgija turėtų gauti papildomos teritorijos Acheno rajone. Ji tikrai to nusipelnė! Kalbant apie vokiečių kolonijas, Prancūzija ir Anglija jas pasidalys kaip tinkamos. Be to, man patiktų, kad Šlėzvigas, įskaitant Kylio kanalo rajoną, grįžtų Danijai... O Hanoveris? Ar nebūtų protinga atkurti Hanoverį? Įkūrę nedidelę nepriklausomą valstybę tarp Prūsijos ir Olandijos, daug nuveiktume, siekdami tvirtos taikos. Būtent tuo turėtume vadovautis savo svarstymuose ir veiksmuose. Mūsų darbas negali būti pateisintas Dievo ir istorijos, jei nebus įkvėptas didingos moralinės idėjos užtikrinti taiką visame pasaulyje.“³

Nors Stalinas nebūtų atradęs laiko Dievui, jis tikrai būtų norėjęs, kad Jaltoje įtvirtinti susitarimai atlaikytų istorinius išbandymus. Jis skelbė taip pat siekias pasaulinės taikos ir norėjo užsitikrinti, kad Vokietija niekada nebekels grėsmės jo dominavimui Rytų Europoje. Siekdamas šio tikslo, Stalinas ieškojo tų pačių instrumentų kaip jo pirmtakas Romanovas. Nikolajus II niekada neturėjo galimybių įgyvendinti savo planus, o štai Stalinas 1945 m. dominavo kautynių lauke. Pirmąjį pasaulinį karą pralaimėjusi Rusija dabar buvo nugalėtoja ir Stalinas ketino „atkurti pusiausvyrą“.

Sovietų diktatorius atvyko į Krymą caro vagone ir atsivežė nemažai caro bagažo. Rusijos revoliucija buvo tiesioginė Pirmojo pasaulinio karo pasekmė ir Stalino mąstyme, netgi išvaizdoje daug kas liko iš tos epochos. Svarbiausia Didžiojo Tėvynės karo daina pavadinimu „Šventasis karas“ (rus. *Sviasčennaja vojna*) turėjo daug tekstinių paralelių su viena iš Pirmojo pasaulinio karo patriotinių dainų. Kaip ir caras, Stalinas save vadino „vyriausiuoju vadu“, o būstinę – *Stavka* (kariuomenės vado vadavietė), nors, kitaip nei Nikolajus II, Stalinas retai palikdavo savo sostinę. Karo laikotarpiu Raudonojoje armijoje vėl įvesti antpečiai ir senieji kariniai laipsniai.

Nepaisant daugybės priešingų teiginių, Stalinas pirmasis iškėlė idėją suskaldyti Vokietiją. Tai nutiko pačiu netikėčiausiu laikotarpiu, 1941 m. lapkritį, kai sparčiai prie Maskvos artėjanti vokiečių kariuomenė privertė užsienio šalių misijas bei sovietų ministerijas palikti SSRS sostinę ir keltis į Kuibyševą (dab. Samara) prie Volgos. 1941 m. lapkričio 21 d., kai Vermachtas buvo 65 km nuo Maskvos, Molotovas telegrafavo Ivanui Maiskiui, tuometiniam Sovietų Sąjungos ambasadoriui Londone, tokią žinutę: „Stalinas mano, kad Austrija turėtų būti atskirta nuo Vokietijos kaip nepriklausoma valstybė ir kad pati Vokietija, įskaitant Prūsiją, turėtų būti padalyta į daugiau ar mažiau nepriklausomas valstybes. Tai būtina padaryti taikos Europoje labui.“

Ši žinutė buvo skirta britų komunistams, bet tą patį mėnesį sovietų vyriausybės nurodymu Maiskis aptarė Vokietijos suskaldymo klausimą su Anthony Edenu. Didžiosios Britanijos užsienio reikalų sekretorius neatmetė tokios galimybės, tačiau suabejojo, ar Vokietijos suskaldymas išspręstų problemą, nes visos dalys nuolat siektų susijungti. Churchillis pasirodė esąs atviresnis šiai idėjai nei jo užsienio reikalų sekretorius. 1941 m. gruodžio 5 d., kai vokiečiai buvo vos už 25 km nuo Maskvos, Molotovas gavo Maiskio telegramą, kad Churchillis pasisako už Prūsijos atskyrimą nuo likusios Vokietijos. Tačiau, kaip ir Edenas, jis norėjo išvengti bet kokio viešumo šiuo klausimu, kad nesustiprintų nacių fanatizmo. Sąjungininkai aiškiai simpatizavo Stalino idėjai.⁴

Mūšis dėl Maskvos pasiekė lūžio tašką tą dieną, kai Molotovas sulaukė Maiskio telegramos. 1941 m. gruodžio 5 d. Raudonoji armija, sustiprinta iš Tolinųjų Rytų perverstų šviežių divizijų, pradėjo kontrpuolimą prieš išsekusį ir sušalusį Vermachtą. Kai gruodžio 15 d. Anthony Edenas atvyko į Maskvą aptarti karinio bendradarbiavimo ir būsimojo taikos susitarimo su Stalinu, sovietų kariuomenė nustūmė vokiečius nuo Maskvos, išvadavo 85 km nuo sostinės esantį Klino miestą ir 150 km nutolusį Kalininą (dab. Tverė). Su kiekviena diena Stalinas atrodė vis narsesnis. Pradžioje jis pasiūlė Rytų Prūsijos vakarinę dalį perduoti Lenkijai, o rytinėje dvidešimčiai metų įtvirtinti sovietų okupaciją. Esą tai bus garantas, kad Vokietija mokės reparacijas. Austrijoje turėjo būti atkurta nepriklausoma valstybė, Reino regionas taptų atskiru dariniu, kaip ir Bavarija. Visa tai susilpnintų likusią Prūsiją, kuri būtų paversta „Berlyno valstybe“.

Edenas atsakė asmeniškai neprieštaraujantis Rytų Prūsijos perdavimui Lenkijai, taip pat manantis, kad nuo Vokietijos galima atskirti Reino regioną ir Bavariją. Tačiau pridūrė, kad šalies suskaldymas būtų ilgalaikis, jei į pagalbą pavyktų pasitelkti separatistinius judėjimus. Kitu atveju iredentistų judėjimas anksčiau ar vėliau suvienytų šalį. Britanijos vyriausybė buvo pasirengusi apsvarstyti galimybę padalyti Vokietiją, bet Edenas negalėjo prisiimti jokių įsipareigojimų, kol šis klausimas nebuvo aptartas vyriausybėje. Stalinas mėgino spausti savo svečių priimti sovietų pasiūlymą, bet Edenas nenusileido. Diktatoriui neliko nieko kito, tik laukti.⁵

Sovietai ir toliau puoselėjo Vokietijos suskaldymo planus, bet vengė šį klausimą primesti Sąjungininkams. Pagaliau jis įtrauktas į klausimų sąrašą, kurį turėjo nagrinėti Maksimo Litvinovo 1943 m. rugsėjį sudaryta komisija. Litvinovas buvo sovietų ambasadorius Vašingtone ir Molotovo pirmtakas užsienio reikalų liaudies komisaro poste. Tą patį mėnesį komisija gavo išsamų dokumentą, kuriame buvo pristatyti Vokietijos suskaldymo scenarijai į tris, keturias arba septynias dalis. Šį dokumentą parengė ekonomistų grupė, vadovaujama sovietų akademiko Jevgenijaus Vargos. Netrukus Litvinovas užvertė Molotovą memorandumais, propaguojančiais Vokietijos suskaldymą kaip veiksmingiausią būdą užkirsti kelią galimai agresijai ateityje. Tačiau sovietai manė, kad Britanijoje ir JAV ši idėja nesulauks pakankamo palaikymo.

Tokie spėjimai veikiausiai prisidėjo prie to, kad 1943 m. spalį Maskvoje vykusioje užsienio reikalų ministrų konferencijoje Vokietijos padalijimo klausimas nekeltas. Nepaisant to, idėja susidomėjo Rooseveltas ir Churchillis. Stalinas ir Molotovas taip pat, bet dabar jie žaidė kiek kitokį žaidimą. Molotovas pareiškė, kad SSRS yra atvira diskusijoms: sovietų visuomenė tikriausiai

palankiai vertintų Vokietijos padalijimą. Tačiau, remiantis vidinėmis instrukcijomis, reikėjo išlaikyti slaptumą. Molotovo manymu, bet kokios informacijos apie diskusijas dėl Vokietijos suskaldymo ir reparacijų mokėjimo paviešinimas „tik pasitarnautų Hitleriui ir paskatintų vokiečius dar aršiau priešintis“⁶

Greičiausiai Stalinas savo planus norėjo nuslėpti ne nuo Hitlerio, bet nuo sovietų nelaisvėje laikomų vokiečių karininkų, kuriuos išnaudojo propagandiniame kare prieš nacius. Jei sovietų pozicija taptų vieša, buvo mažai šansų, kad Vokiečių karininkų sąjunga, pradėjusi veiklą 1943 m. rudenį ir savo gretose sujungusi kai kuriuos aukštus vokiečių kariškius, tęstų bendradarbiavimą su sovietais. Karininkų sąjunga savo propagandoje, kuri buvo skirta fronte kovojantiems vokiečiams, naudojo kaizerio valstybės simboliką ir ragino atkurti Vokietiją su 1937 m. sienomis. Tada Stalinas dar neplanavo kurti socialistinės Vokietijos ir toleravo nelaisvėje buvusių vokiečių karininkų konservatyvią ideologiją. Sužinoję, kad Stalinas planuoja suskaldyti jų šalį, sąjungos nariai turėtų gerokai nustepti. Vokiečių karininkų sąjunga buvo Stalino koziris žaidime su Sąjungininkais, o šio kozirio Stalinas bent jau kol kas neketino atsisakyti.

„Iškilus esminiam klausimui „Ką daryti su Vokietija?“, Josifas Stalinas turėjo tūžą, kuriuo Winstonas Churchillis ir Franklinas Rooseveltas galėjo tik pasigrožėti, – 1945 m. vasario 12 d. rašė žurnalas „Time“. – Jie patys neturėjo nieko panašaus. Stalinas leido suburti garsių vokiečių visuomenės atstovų ir kariškių organizaciją. Kremlui vos panorėjus, tie žmonės buvo pasirengę vykti į užkariautą Reichą.“ Atrodo, 1943 m. rudenį Stalinas jau buvo apsisprendęs Vakarų sąjungininkus pristie prie išvados, kad Vokietiją būtina padalyti.⁷

Teherane būtent Rooseveltas, o ne Stalinas iškėlė klausimą dėl Vokietijos suskaldymo. Tačiau kai tik klausimas buvo iškeltas, Stalinas į jį įsikibo, palikęs Rooseveltui ir Churchillui pirmenybę siūlyti konkrečius planus. Kadangi Teherane Rooseveltas neturėjo valstybės sekretoriaus, galinčio jį pristabdyti, o Churchillis nesileido paveikiamas Edeno, abu Vakarų šalių lyderiai mielai sau leido perbraižyti Europos žemėlapi. Prisimindamas savo jaunystės keliones po Vokietiją, Rooseveltas sakė, kad kraštas buvo daug laimingesnis, padalytas į 107 kunigaikštystes. Churchillis tvirtino, kad Prūsiją – tą didžiausio blogio šaknį – reikia atskirti nuo likusios Vokietijos. Stalinas pradėjo rašyti savo iniciatyvos vaisius. Jis palaikė Roosevelto planą padalyti Vokietiją į penkias valstybes, nors ir pridūrė, kad pats būtų ėmėsis dar drastiškesnio padalijimo. Jam nepatiko Churchillio mintis apie Dunojaus konfederaciją, kurią sudarytų Bavarija, Austrija ir Vengrija, nes ši konfederacija galėtų tapti pirmuoju

žingsniu į vieningos Vokietijos atgimimą. Galiausiai klausimas perduotas Europos patariamajai komisijai – 1944 m. sausį Londone įsteigta trišalei institucijai. Komisija gavo užduotį parengti politinius sprendimus dėl pokario Europos sutvarkymo.⁸

1944 m. žiemos pabaigoje ir pavasarį Maksimas Litvinovas nenuilstamai darbavosi prie šių planų. Jis pasisakė už Vokietijos padalijimą į septynias dalis. Pietuose esanti Saksonija, Bavarija ir Badenas-Viurtembergas taptų atskiromis valstybėmis. Litvinovas Molotovui rašė, kad jei nepavyktų įtikinti Vakarų sąjungininkų tas teritorijas paversti nepriklausomomis valstybėmis, jos galėtų gauti kuo plačiausią autonomiją federacinėje valstybėje.⁹

1944 m. spalį, Churchillio vizito į Maskvą metu, Stalinas nusprendė, kad atėjo laikas vėl iškelti šį klausimą, bet diktatoriaus strategija liko ta pati: ne pačiam teikti pasiūlymus, bet išprovokuoti vakariečius tai padaryti. Tačiau šįkart britai atrodė nelinkę svarstyti problemos. Anthony Edenas atkreipė dėmesį į klausimo sudėtingumą ir užsiminė apie tris galimus elgesio su Vokietija variantus: nubrėžti naujas sienas, pripažinti istorines sienas arba pramonines Vokietijos zonas perduoti Sąjungininkų kontrolei. Tuo metu pats Churchillis rėmė planą, kurį 1944 m. rugsėjį pasiūlė JAV izdo sekretorius Henry Morgenthau. Jo plane numatytas ne tik politinis Vokietijos suskaldymas, bet ir jos pavertimas išimtinai žemės ūkio šalimi. Tai turėtų atverti rinką britų pramoninėms prekėms. Morgenthau pasisakė už tai, kad Vokietijos pramonės įranga būtų perduota Sovietų Sąjungai, ypač Ukrainai, kuri, jo manymu, labiausiai nukentėjo kare. Stalinas turėjo būti patenkintas sovietams palankia britų nuomone reparacijų klausimu, bet jis siekė priversti Churchillį galvoti apie Vokietijos suskaldymą. Pastarasis buvo pasirengęs diskutuoti dėl dalies Vokietijos teritorijos perdavimo Lenkijai ir SSRS, vokiečių pramonės objektų tarptautinės kontrolės, tačiau pareiškė nepakankamai svarstęs, kaip padalyti Vokietiją. Britanijos premjeras pakartojo savo mintį dėl Prūsijos izoliavimo, bet daugiau detalių nepateikė. Stalinas nesiliovė uždavinėti klausimų ir galiausiai Churchillis su Edenu nusileido.

Kremliaus šeimnininkui parūpinus žemėlapi, britai pasiūlė padalyti Vokietiją į tris dalis: Prūsiją, tarptautinės kontrolės zoną (apimančią pramoninius Reino, Rūro, Saro bei kitus regionus) ir Austrijos-Bavarijos valstybę, kurią sudarytų Vokietijos pietinės sritys. Stalinas pagyrė planą, pridurdamas, kad padalijimas į tris dalis yra geresnė idėja nei Rooseveltto pasiūlymas dalyti į penkias. Taigi Stalinas įgarsino visiškai kitokią poziciją, nei pats laikėsi Teherane. Britų planas prieštaravo sovietų ekspertų patarimams, siūlantiems septynių vokiškų valstybių modelį. Galima daryti išvadą, kad, sutikdamas su britų siūlymu padalyti

Vokietiją į tris dalis, Stalinas norėjo paskatinti juos dar labiau pritarti suskaldymo idėjai. Toks planas buvo geriau nei jokio.¹⁰

Stalino užmačios suveikė tik iš dalies. Išvykęs iš Maskvos, Churchillis jau nebebuvo toks ryžtingas ir Jaltoje dvejojo. Viena vertus, Vokietijos suskaldymas ir ypač Prūsijos izoliavimas buvo britų premjero ilgametis tikslas, kita vertus, Churchillis žinojo susidursiąs su vis augančiu jo paties kabineto narių pasipriešinimu. Edenas buvo atsargus, jei ne skeptiškas. 1944 m. vasarą Vokietijos suskaldymo priešininkai atrado stiprų šalininką sero P. Jameso Griggo – valstybės sekretoriaus karo klausimais – asmenyje. Jis įrodinėjo, kad prievartinis Vokietijos suskaldymas sukeltų didžiulį vokiečių pasipriešinimą, o tai iš Britanijos pareikalautų papildomų žmogiškųjų bei kitų išteklių, kurių šalis neturi.

1945 m. sausio 4 d. Churchillis parašė Edenui abejojantis, kad artėjančioje konferencijoje „bus priimti galutiniai sprendimai“. Jis laikėsi nuomonės, kad rimtų politinių sprendimų pasekmės ir visuomenės reakcija yra nenusipėjama. Artėjant parlamento rinkimams (visuotiniai rinkimai buvo sustabdyti karo laikotarpiui ir turėjo vykti jam pasibaigus), jis nenorėjo tapti nuolat besikeičiančių aplinkybių įkaitu. Į Jaltą vykstančiam Churchilliui labai rūpėjo rinkimai, o elgesys su nugalėta Vokietija galėjo paveikti rezultatus. Ministras pirmininkas norėjo apsidrausti.¹¹

Iki Jaltos konferencijos Rooseveltui nebereikėjo jaudintis dėl lenkų, Baltijos tautų atstovų, kitų mažumų balsų. Vis dėlto jis būdavo nuolat informuojamas apie visuomenės nuomonę. 1944 m. rudenį spaudai paskelbus, kad prezidentas pritaria Morgenthau planui, kuriame numatytas ne tik Vokietijos suskaldymas, bet ir „agrarizavimas“ sunaikinant šalies pramonę, Rooseveltas atsiribojo nuo savo išdo sekretoriaus pasiūlymų. Jei 1943 m. kovą JAV prezidentas džiaugsmingai aptarinėjo detales dėl Vokietijos padalijimo į tris dalis, o Teherane išdidžiai paskelbė pats sugalvojęs padalyti į penkias, tai iki 1944 m. vidurio jo užsidegimas kiek prislopo. Iš dalies tai nutiko dėl smarkaus Valstybės departamento pasipriešinimo. Suskaldymas pareikalautų ilgalaikės Vokietijos okupacijos, papildomų amerikiečių išipareigojimų, o tai būtų per didelė kaina, kurią tektų mokėti. Prieš Rooseveltui išvykstant į Jaltą, Valstybės departamentas prezidentui patarė remti Vokietijos decentralizavimą, bet ne suskaldymą. Padalytoje Vokietijoje būtų sunku spręsti socialines bei ekonomines problemas, be to, „susidarytų palanki dirva nacionalistiniams agitatoriams“.¹²

Vasario 5 d. nuskambėjęs Stalino reikalavimas išsakyti savo pozicijas įstūmė Vakarų lyderius į keblią padėtį. „Iš esmės visi sutaria dėl Vokietijos suskaldymo, – pareiškė Churchillis, remiantis britų susitikimo protokolu. – Tačiau

šis klausimas pernelyg sudėtingas, kad būtų išspręstas per penkias ar šešias dienas. Reikėtų labai išsamaus istorinių, etnografinių, ekonominių aplinkybių nagrinėjimo. Tuos klausimus ir įvairius pasiūlymus turėtų nagrinėti specialusis komitetas, o paskui pateikti išvadas.“ Žinoma, Churchillis norėtų, kad toks išsamus tyrimas tęstųsi iki karo pabaigos, o dar geriau – iki pat parlamento rinkimų.

„Esame pasiruošę artimiausiai ateičiai ir mintimis, ir planais, susijusiais su Vokietijos besąlygine kapituliacija“, – remiantis amerikiečių protokolu, pridūrė Didžiosios Britanijos premjeras. Tačiau Stalinas nebuvo patenkintas. Jis pasinaudojo žodžiais apie Vokietijos besąlyginę kapituliaciją, kreipdamas diskusiją į padalijimą. „Ar Sąjungininkams nederėtų, diktuoju besąlyginės kapituliacijos sąlygas, iškelti padalijimo klausimą? – nekaltai paklausė Stalinas. – Ar nebūtų protinga prie šių sąlygų pridėti pareiškimą, kad Vokietija bus suskaldyta, nesigilinant į jokias detales?“

Churchillis nesutiko. Jis norėjo daugiau laiko. Tai buvo signalas įsikišti Rooseveltui. Prieš pat antrosios plenarinės sesijos pradžią, kai visų šalių užsienio reikalų ministrai pietavo Voroncovo viloje, prezidentas susitiko su Harry Hopkinsu, kurį lydėjo du Valstybės departamento atstovai. Hopkinsas ir Rooseveltas aptarė klausimus, kurie turėjo būti sprendžiami artimiausiomis dienomis: okupacinės zonos, reparacijos, Vokietijos galimas suskaldymas. Pastaruoju klausimu Hopkinsas patarė Rooseveltui priimti britų poziciją ir atidėlioti sprendimo priėmimą, tačiau tuo pat metu pabrėžė, kad Rūro ir Saro regionai galėtų būti atskirti nuo likusios Vokietijos ir kontroliuojami Sąjungininkų. Rooseveltui patiko idėja. Nepaisant Valstybės departamento siūlymų, jis vis dar palankiai vertino Vokietijos suskaldymą. Prezidento įsikišimas į diskusiją nepaliko jokių abejonių.¹³

Rooseveltas tarsi pasiūlė kompromisą: juk ministras pirmininkas Churchillis ir maršalas Stalinas iš tiesų kalba apie tą patį! Kaip ir Teherane, Rooseveltas prisiminė savo keliones po Vokietiją ir vokiečių pasitenkinimą mažomis valstybėlėmis. Jis taip pat paminėjo savo pirminį pasiūlymą padalyti Vokietiją į penkias ar septynias dalis. Churchillis jį pertraukė žodžiais: „Arba mažiau.“ JAV prezidentas laikėsi nuomonės, kad nėra svarbu, į kiek dalių bus padalyta Vokietija, bet svarbus pats padalijimas. Churchillis buvo priverstas trauktis. Viskas, ko jis paprašė, tai „neinformuoti vokiečių apie mūsų būsimą politiką“. Rooseveltas sutiko: „Būtų didelė klaida viešai diskutuoti apie Vokietijos padalijimą.“ Stalinas nekommentavo. Trys lyderiai sutarė, kad detales aptars užsienio reikalų ministrai. Jų paprašyta kitą dieną pranešti apie pasitarimo rezultatus.

JAV prezidento mėginimas sutaukinti Staliną ir Churchillį, pareiškus, kad jų pozicijos iš tiesų sutampa, suklaidino kai kuriuos žmones. Kai Rooseveltas prisiminė savo jaunystės keliones į Vokietiją, net jo patarėjai buvo sukrėsti prezidento argumentų nenuoseklumo. Pasak Bohleno, „nesusijęs su klausimu, neaiškus prezidento pareiškimas sovietų sutiktas abejingai, o britų – su neslepia nuoboduliu. Churchillis rūkė cigarą, Edenas žvelgė kažkur toli.“ Britai neturėjo jokios priežasties džiaugtis tokiu Roosevelto įsikišimu. Tačiau šiuo atveju prezidento dėmesys buvo nukreiptas į Staliną, o ne į Churchillį. Kitaip nei manė Bohlenas, sovietai įvertino Roosevelto pareiškimą. Sprendžiant iš sovietinės diskusijų stenogramos, jie padarė išvadą, kad JAV prezidentas, lygiai kaip ir Stalinas, pageidauja Vokietijos suskaldymo.¹⁴

Užsienio reikalų ministrai šį klausimą aptarė vienoje iš Livadijos rūmų salių per vasario 6 d. pietus. Stettiniusas buvo atsakingas už susitikimo organizavimą ir už pietų valgiaraščio parinkimą. Tai buvo pats tikriausias iššūkis. Amerikiečiai turėjo kliautis sovietiniais virėjais, kurie pateikė valgiaraštį, išverstą į abejotina anglų kalbą. Pavyzdžiui, „ikrai su *bliny* ir kremu“. Toliau pridėtas paaiškinimas, kad *bliny* (blynai) yra puikus rusiškas delikatesas, ypač patiekiamas su ikrais. Paaiškinimai pateikti net patiekalams, kuriuos virėjai laikė amerikietiškais. „Sturgeon à l'Américaine filé“ buvo paaiškinta kaip „keptas eršketas su kažkokiu padažu“. „Tambole à la Californie“ tapo „kreminiu obuolių desertu“.¹⁵

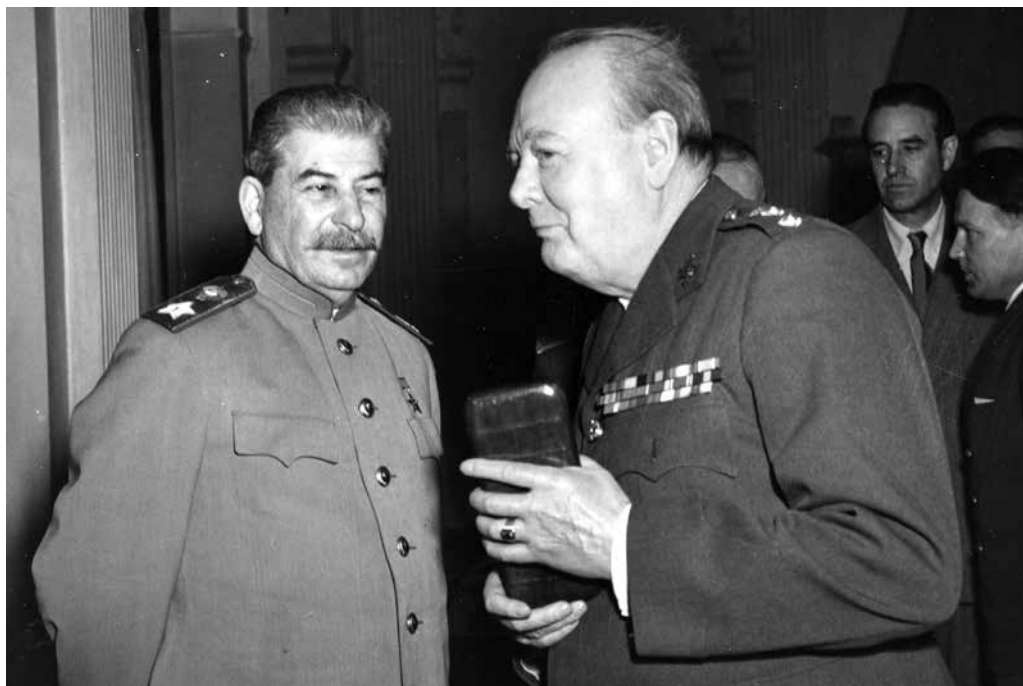
Svarbiausias klausimas, aptariamasis per pietus, buvo susijęs su žodžių pasirinkimu ir formuluotėmis. Stettiniusas pasiūlė pakeisti esamą Vokietijos kapituliacijos formuluotę, įtraukiant žodį „suskaldymas“. Molotovas sutiko, bet Edenas rekomendavo švelnesnį žodį „paleidimas“. Kadangi sovietai reikalavo aiškaus pareiškimo, įpareigojančio Sąjungininkus suskaldyti Vokietiją, dabar paprieštaravo Molotovas. Anot jo, Edeno siūlomas „vokiečių unitarinės valstybės paleidimas“ gali reikšti tiesiog federalizaciją. Molotovas pasiūlė naują formuluotę, susiejiančią Vokietijos suskaldymą su taika ir saugumu Europoje. Edenas vėl paprieštaravo. Pagaliau jis buvo pasiruošęs priimti Stettiniusas formuluotę, bet Molotovas atsisakė atšaukti savo naująjį pasiūlymą. Jis norėjo, kad apie tai būtų pranešta plenarinėje sesijoje.

„Susipykau su rusais, – tą dieną pažymėjo Edenas savo dienoraštyje. – Panašu, kad Stettiniusas ne iki galo suprato reikalo esmę. Molotovas norėjo surišti mums rankas ir kojas. Atsisakiau tai daryti ir laikiausi savo nuomonės.“ Edenas buvo aiškiai nusiminęs, o kai Ivanas Maiskis – vienas iš Molotovo pavaduotojų – priėjo, sakydamas, kad nesupranta Britanijos užsienio reikalų

sekretoriaus pozicijos, Edenas negalėjo susilaikyti. „Ilgėliau jam, – rašė jis savo dienoraštyje, – primindamas, kad mes vis dar esame nepriklausoma galybė.“

Iš esmės Maiskis užsipultas nepelnytai. Tai ne sovietų, o amerikiečių požiūriu britai neteko didžiosios valstybės statuso. Vis dėlto sovietai įvertino Edeno užsispyrimą ir linko prie kompromiso. Tą popietę Stalinas šiltai pasveikino Edeną. „Jūs vėl laimėjote“, – pasakė jam. Britanijos užsienio reikalų sekretorius aiškiai jautėsi laimingas. „Manau, kad mano užsispyrimas, – rašė jis, – išėjo į naudą.“ Churchillis padėkojo Molotovui už atsiimtą pasiūlymą, o paskui pridūrė, kad nors ir neturėjo progos su savo kabinetu aptarti Vokietijos suskaldymo įtraukimo į kapituliacijos nuostatas, Didžiosios Britanijos vyriausybės vardu jis priimtų pataisą.¹⁶

Mūšis buvo baigtas arba bent taip atrodė. Kas laimėjo, o kas pralaimėjo? Stalinas ir Molotovas demonstravo gerus derybinius įgūdžius, bet tegavo Vakarų sąjungininkų įsipareigojimą, nors norėjo detalių planų. Šiose diskusijose nugalėjo JAV prezidentas, nes pasirodė kaip sąžiningas konferencijos tarpininkas. Stalinas ir Churchillis buvo pagrindiniai priešininkai daugeliu klausimų, o Rooseveltas jiems tarpininkavo. Atsižvelgdamas į aptariamą klausimą ir palaikydamas tai Staliną, tai Churchillį, JAV prezidentas sugebėjo tapti kur kas efektyvesniu derybų partneriu, nei liudijo jo paties dažnai nesusiję pareiškimai.¹⁷

W. Churchillis bendrauja su J. Stalinu Livadijos rūmuose. Nesutarimus sunku nuslėpti.

Didysis trejetas su savo delegacijomis prie derybų stalo Livadijos rūmuose.

Jaltos konferencijos baigiamoji vakarienė.

Bendra Didžiojo trejeto nuotrauka. Iš kairės: W. Churchillis, F. D. Rooseveltas ir J. Stalinas.